

Bogusław Kochaniewicz OP

Wydział Teologiczny
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

POŚREDNICTWO NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY WEDŁUG BARTŁOMIEJA Z BREGANZE OP

WSTĘP

Ponieważ temat maryjnego wstawiennictwa i pośrednictwa był niezwykle ważny w średniowiecznym kaznodziejstwie maryjnym, wydaje się, że stanowi on także jedną z fundamentalnych kwestii w całym zbiorze kazań dominikanina z Breganze¹.

Bartłomiej urodził się prawdopodobnie w Vicenzy około 1200 roku². Około 1232–1235 wstąpił do zakonu dominikanów³. Przebywał w konwentach w Padwie i Parmie. Prawdopodobnie pełnił funkcję regensa *Studium Curiae Romanae*⁴. W roku 1252 papież Innocenty IV nominował Bartłomieja na stolicę

¹L. GAFFURI, *Introduzione*, w: BARTOLOMEO DA BREGANZE, I „*Sermones de Beata Virgine*”, ed. L. Gaffuri, Padova: Editrice Antenore, 1993, s. CX.

²Jednym z podstawowych źródeł tej informacji jest pochodzące z XIV wieku dzieło „*Monumenta reliquiarum*”, w którym pojawia się następujący zapis: „Bartholomaeus episcopus Vincentinus, vir vitae laudabilis et moribus ac scientia approbatus de civitate Vincencie, de honestis et fidelibus parentibus qui dicebantur de Braganciis extitit oriundus”. Zob. L. Gaffuri, *Introduzione*, s. X. Natomiast Th. Kaeppli, opierając się na własnych badaniach, określa dominikańskiego kaznodzieję jako Bartholomaeus Vicentinus. Zob. TH. KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum medii aevi*, vol. I, Roma, ad S. Sabinae 1970, s. 179. Ponadto: tenże, *Der literarische Nachlass des sel. Bartholomaeus von Vicenza O.P. (1270)*, w: *Mélanges Auguste Pelzer. Études d'histoire littéraire et doctrinale de la scolastique médiévale offertes à Monseigneur Auguste Pelzer, scriptor de la Bibliothèque Vaticane, à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*, Louvain: Bibliothèque de l'Université, 1947, s. 275–301. W niniejszym studium opieramy się na najnowszych wynikach badań, opublikowanych przez Laurę Gaffuri.

³L. GAFFURI, *Introduzione*, s. XI.

⁴TH. KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum medii aevi*, vol. I, *Introduzione*, s. 179.

biskupią w Limassol na Cyprze⁵, a po trzech latach (1255) przeniósł na stolicę biskupią w Vicenzy⁶. Bartłomiej zmarł w 1270 roku⁷.

Wśród zachowanych pism Bartłomieja z Breganze na uwagę zasługują zbiory kazań, wśród których dwa zostały dedykowane papieżowi Klemensowi IV: *Sermones 203 in festis Iesu Christi* oraz *Sermones 127 de B. Virgine*. Obydwie kolekcje powstały pod koniec życia biskupa Vicenzy, w latach 1265–1268⁸. Jak zauważa Laura Gaffuri, zbiór kazań maryjnych odznacza się jednorodnością; wykazuje wewnętrzne powiązania, zachowując jednocześnie porządek chronologiczny (zamiast liturgicznego), obejmujący życie Najświętszej Maryi Panny od Jej narodzin do wniebowzięcia⁹. Spośród zachowanych kazań Bartłomieja z Breganze jedynie *Sermones de Beata Virgine* doczekały się edycji krytycznej oraz bogatego komentarza, owocu wieloletniej pracy Laury Gaffuri¹⁰.

Jednym z istotnych tematów mariologii wieków średnich jest zagadnienie pośrednictwa. Relacja między uniwersalnym pośrednictwem Chrystusa a pośredniczącą rolą Błogosławionej Dziewicy była jedną z istotnych kwestii, będących przedmiotem ówczesnej teologicznej refleksji. Odbiciem jest ówczesne kaznodziejstwo maryjne, które wycisnęło piętno na pobożności maryjnej kolejnych stuleci. Ponieważ zagadnienie pośrednictwa Najświętszej Maryi Panny w myśli średniowiecznych teologów nie zostało dotąd wystarczająco przeanalizowane, a w literaturze polskiej brakuje opracowań na ten temat, dlatego wydaje się uzasadnionym podjęcie tej kwestii, która w oparciu o analizę kazań XIII-wiecznego dominikanina pozwalałaby przedstawić doktrynę o pośredniczącej roli Błogosławionej Dziewicy w Kościele.

I. MIEJSCE MARYI W KOŚCIELE UWIELBIONYM

Bartłomiej z Breganze, omawiając miejsce Najświętszej Maryi Panny w Kościele i rolę, jaką w nim odgrywa, analizuje je zarówno w perspektywie Kościoła uwielbionego, jak i Kościoła pielgrzymującego. Pełnia łaski, jaka została udzielona Maryi, decyduje o Jej wyjątkowej pozycji pośród całego stworzenia i sprawia, że Ona, po Chrystusie, góruje nad całym stworzeniem. Wyjątkowe uczestnictwo w bogactwie życia nadprzyrodzonego wyznacza Jej miejsce na szczycie

⁵ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. XVI.

⁶ TH. KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum medii aevi*, s. 179.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 180–181.

⁹ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. XLV.

¹⁰ BARTOLOMEO DA BREGANZE, I „*Sermones de Beata Virgine*”.

stworzenia¹¹. Jej nadzwyczajna i niezrównana świętość¹² powoduje, że Maryja przewyższa nie tylko chóry anielskie, lecz również świętych Starego i Nowego Testamentu¹³. Przebywanie Błogosławionej Dziewicy w zgromadzeniu aniołów i świętych implikuje określenia pojęcia nieba. Według ówczesnej nauki miejsce to uważano za dziesiątą, niezmienną sferę świata. Stworzone z materii doskonałej i szlachetnej, było nazywane również niebem empirejskim (*coelum empireum*)¹⁴. Oprócz wspomnianej sfery wyróżniano także *coelum Trinitatis*, które było interpretowane nie tyle jako nowa rzeczywistość, ile jako Boża moc, ogarniająca wszelkie stworzenie, którą św. Albert Wielki rezerwuje dla Osób Trójcy Świętej¹⁵.

Wydaje się, że Bartłomiej niezbyt dobrze był zaznajomiony z ówczesnymi koncepcjami nieba, skoro jego kazania wyrażają niepewność i zaniepokojenie, gdy chodzi o odpowiedź na pytanie, w jakiej sferze niebios przebywa Maryja Wniebowzięta. O ile bowiem w *Kazaniu 18* umieszcza on Najświętszą Maryję Pannę w niebie empirejskim (*coelum empireum*)¹⁶, to w *Sermo 78* zdaje się wskazywać na niebo Trójcy Świętej (*coelum Trinitatis*) jako miejsce Jej przebywania¹⁷. Miejsce w niebiosach wyznacza Jej macierzyńska więź z Synem: jeżeli bowiem Chrystus zasiada po prawicy Boga Ojca, to Maryja zasiada po prawicy swego Syna¹⁸.

¹¹ *Sermo 6*, s. 44: „In ipsa enim et per ipsam, omnium prophetiarum terminatio facta est et consumatio virtutum, eo quod sit patriarcharum gloria, illuminatio prophetarum, apostolorum sublimatio, martirum laus, confessorum iubilatio, virginum continentia, norma principum, regum iusticia, salus omnium populorum”.

¹² *Sermo 39*, s. 249: „Ordine gratie in arte divina prior omnium idea est Christus deus et homo, et post eum ante omnia mater eius Maria virgo”. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. XC.

¹³ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. XCI.

¹⁴ ALBERT WIELKI, *Summa de creaturis*, tract. 3, q. 11, a. 1, w: B. ALBERTI MAGNI *Opera omnia*, ed. A. Borgnet, vol. 34, Parisiis: Vivès, 1895, s. 421: „Dicimus, quod coelum empyreum est corpus nobilissimum inter corpora simplicia. Et propter hoc dicunt sancti, quod sit igneum, non propter ardorem, sed propter lumen corporale quod habet”.

¹⁵ ALBERT WIELKI, *Summa de creaturis*, tract. 3, q. 10, a. 3, sol., s. 419: „Dicimus, quod nihil est in coelo Trinitatis nisi Pater et Filius et Spiritus Sanctus”. Zob. B. KOCHANIEWICZ, *Zaśnięcie i Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny w pismach dominikanów XIII wieku*, Roma 2004, s. 203.

¹⁶ *Sermo 18*, s. 118: „[...] in arengia illa universali ubi Christus in empyreo sedebit in solio regni sui ad dexteram Patris, sapientia regina, in throno suo sedens, ad dexteram Filii animam suam in Domino laudabit”.

¹⁷ *Sermo 78*, s. 524: „Visa est namque ab eterno in celo Trinitatis quia in speculo et in archetipo omnium creaturarum ordine dignitatis prior respenderit”.

¹⁸ Zob. przyp. 16.

2. MIEJSCE MARYI W KOŚCIELE PIELGRZYMUJĄCYM

Błogosławiona Dziewica zajmuje również wyjątkowe miejsce w Kościele pielgrzymującym¹⁹. Z jednej strony góruje nad Kościołem *in statu viae*. Jej wyjątkowa godność została ukazana dzięki odniesieniu do trzech stanów ludu Bożego, w których *virga pia* się zakorzeniła²⁰: dziewic, doktorów oraz męczenników. Z drugiej strony sformułowanie o zakorzenieniu się zdaje się wskazywać na Jej duchową obecność pośród reprezentantów wspomnianych już stanów. Jednocześnie, zauważa Bartłomiej, Błogosławiona Dziewica, będąc obecna zarówno we wspólnocie świętych i błogosławionych w niebie, jak i pośród Kościoła *in statu viae*, antycypuje i zapowiada wniebowzięcie i uwielbienie pielgrzymującego Kościoła²¹.

3. POŚREDNICZĄCA ROLA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY

Jest godnym uwagi fakt, że dominikański kaznodzieja w zakończeniach swoich kazań zwraca się do Błogosławionej Dziewicy z prośbą o Jej macierzyńskie wstawiennictwo do Chrystusa²².

Dominikanin, opisując naturę maryjnego pośrednictwa, definiuje je przez odniesienie do pośrednictwa Chrystusa. Podkreśla, że Jezus Chrystus jest pośrednikiem między Bogiem a ludźmi i aniołami²³. Jego pośrednictwo ma charakter uniwersalny: rozciąga się nie tylko na chrześcijan, lecz również na Żydów oraz pogan. Natomiast pośrednictwo Maryi ma zgoła odmienny charakter i zakres.

¹⁹ *Sermo 16*, s. 102–103: „Ipsa vero Virgo virga electos in quibus radices misit in tres populos in Ecclesiastico distinctos esse ostendit: in populum videlicet honorificatum, in populum plurificatum, in populum communicatum. In populum sublimem, in populum humilem, in populum communem. In populum elevatum in spectaculo, in populum sequestratum in abscondito, in populum ad tempus expositum in propatulo”.

²⁰ *Sermo 17*, s. 103: „Quis vero sit populus honorificatus et qualiter in hoc populo radicaverit inferius ostendit. [...] Ecce de quibus surgit et in quibus consistit populus honorificatus. Honorificatur autem populus propter duo, quia vel propter eminentia sanctitatis vel propter eminentia dignitatis. Propter primum honorificantur privilegiati, propter secundum prelati. De quibus prelati dicit: quasi oliva speciosa in campis et cetera. Privilegiati vero eminentia sanctitatis sunt virgines propter illibatam et integram corporis et anime castitatem, doctores propter inviolatam fidei quam docent veritatem, martires propter inextimabilem Dei et proximi caritatem”.

²¹ *Sermo 114*, s. 763–764: „Nunc videndum est breviter de assumptione generali que erit post diem resurrectionis quando Filius hominis, qui propria virtute in celum corporaliter ascendit et matrem corporaliter assumpsit, Ecclesiam totam in anima et corpore glorificatam et duplici stola dotatam in celum assumet”.

²² L. GAFFURI, *Introduzione*, s. C.

²³ *Sermo 117*, s. 791: „[...] mediator Dei et hominum, mediator hominum et angelorum, mediator gentium et Iudeorum”. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CIX.

Wyraża się ono w wyprasaniu łask u Chrystusa Pośrednika²⁴ oraz w postudze jednania Kościoła z Odkupicielem²⁵. Bartłomiej odnosi do Błogosławionej Dziewicy tytuły *mediatrix* oraz *advocata*. Jej pośrednictwo ma charakter aktywny i efektywny. Pośrednicząca funkcja Maryi nie jest autonomiczna, lecz została podporządkowana jedynemu pośrednictwu Chrystusa: Błogosławiona Dziewica jest pośredniczką u swojego Syna, który z kolei pośredniczy u swojego Ojca²⁶. W ten sposób Bartłomiej wprowadza schemat pośrednictwa hierarchicznego, oparty na łańcuchu podporządkowanych sobie pośrednictw.

Idea pośrednictwa jest ściśle połączona z nauką o Kościele jako Mistycznym Ciele, którego Chrystus jest Głową²⁷, natomiast Maryja pełni funkcję szyi²⁸. W schemacie tym Maryja jawi się jako pośredniczka między Chrystusem a Kościołem, przez którą płyną wszelkie łaski od Chrystusa Głowy, niezbędne dla ludu Bożego. Tej kwestii zostało poświęcone *Kazanie 15*. Kaznodzieja, komentując werset „Egredietur virga de radice Jesse”, stwierdził, że różdżka (*virga*) łączy korzeń z kwiatem. Opierając się na tej analogii, podkreślił, że Maryja (*virga*) pełni funkcję pośredniczki. Tę pośredniczącą funkcję ukazuje w perspektywie trynitarniej. „Propter primum significata est hic per virgam inter radicem et florem, inter Patrem et Filium locata, ut heredibus Patris de plenitudine Filii coheredibus Filii gratiam obtineat”²⁹. W powyższych słowach Bartłomiej w niezbyt szczęśliwy sposób usiłuje ukazać rolę Maryi, sytuując Ją między Ojcem a Synem. Aby lepiej wyjaśnić to niefortunne stwierdzenie, odwołuje się do biblijnej postaci Batszeby, która pełniła funkcję pośredniczki między Dawidem a Salomonem. Jej wstawiennictwo sprawiło, że uzyskała od ojca królestwo dla swojego syna. Według dominikanina starotestamentalna niewiasta proroczko zapowiada

²⁴ *Sermo 113*, s. 756: „Sicut Pater ei semper est ad dexteram deitatis, ita mater semper sit ei ad sinistram humanitatis, ita quod sicut ipse Filius ostendit Patri pro nobis insigna pietatis, ita et mater Filio. Filius namque ostendit Patri vulnera, natura conformis requirit ut ostendat mater Filio pectus et ubera. Set ad quid, cum Deus omnia videat? Non — inquit — ad iudicandum, set ad persuadendum; sicut enim Ezechias expandit librum coram Domino ut eum moveret, sic Filius et mater insigna pietatis coram Patre, ut talibus spectaculis eum moveant ad pietatem”.

²⁵ *Sermo 15*, s. 100: „Hec est enim mediatrix et advocata nostra que in omni casu et in omni tempore nos Filio reconciliat, ideoque unicus specialis et spiritualis ad eam debet esse singulorum recursus”. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CX. *Sermo 15*, s. 99: „Media est namque inter Patrem et Filium, media inter Spiritum et Filium, media inter Filium et Ecclesiam et quamlibet spiritualem animam”.

²⁶ „Pośrednictwo maryjne stanowi bez wątpienia element pierwszorzędny każdej mariologii i prawdziwe centrum tematyczne całego zbioru *Sermones de beata Virgine*, w których Maryja jest pośredniczką u boku Chrystusa, Pośrednika między Bogiem a ludźmi” (L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CX).

²⁷ *Sermo 31*, s. 191: „Hic (Christus) flos sic est Ecclesie caput in celo quod in mundo est in Ecclesia velut in corpore suo...”.

²⁸ *Sermo 94*, s. 611: „collum Filii Dei Virgo fuit per quam in utero Ecclesiae descendit”.

²⁹ *Sermo 15*, s. 99.

Najświętszą Maryję Pannę, która wyjednuje królestwo Ojca dla uczniów Syna (*membris Filii*)³⁰.

Opierając się na powyższej analogii, autor kazania podkreśla pośredniczącą rolę Maryi między Synem Bożym a Duchem Świętym. Stwierdza, że dzięki łasce Ducha Świętego Maryja jedna nas z Synem³¹. Maryja pośredniczy w udzielaniu łask Ducha Świętego³². Wydaje się, że według Bartłomieja z Breganze uświęcająca aktywność Ducha Świętego została ograniczona i ściśle powiązana z pośredniczącą rolą Błogosławionej Dziewicy. W tym samym kazaniu stwierdza między innymi: „Sic vellus medium est iter aream et rorem, virga inter Yesse ordinatur et florem, Maria inter infundentem Spiritum, qui Pater est pluvia spiritualis et qui generat stillas roris, et Filium infusorem”³³.

Należy zauważyć, że doktryna o pośredniczącej roli Maryi, zawarta w kazaniach dominikańskiego kaznodziei, jest rozwinięciem nauki przedstawionej po raz pierwszy przez św. Bernarda z Clairvaux³⁴. Jej obecność w homiliach do-

³⁰ *Sermo 15*, s. 99: „Propter primum significata est hic per virgam inter radicem et florem, inter Patrem et Filium locata, ut heredibus Patris de plenitudine Filii coheredibus Filii gratiam obtineat. Propter hoc etiam significata est per Bethsabea que mediatrix fuit inter David et Salomonem, III Rg 1c (ii), ita ut sua intercessione filio patris regnum obtineret. Ipsa namque Patris regnum membris Filii obtinet”.

³¹ *Sermo 15*, s. 100: „Propter secundum, virga locatur inter Yesse et florem, inter Spiritum et Filium, quia Spiritum sanctum contumeliis affectum nobis reconciliat per gratiam Filii et, faciendo nos Spiritus sancti templum, Filium quoque iratum nobis per inhabitantem in ipso nobis reconciliat et requiescentem Spiritum”.

³² Tamże: „Mediante ipsa per Filium accessum habemus ad Patrem, mediante ipsa roramur et irrigamur per florem inbutum Spiritus sancti ipsius rore”.

³³ *Sermo 15*, s. 101.

³⁴ S. BERNARDUS, *Sermo in Nativitate Beatae Mariae. De aquaeductu*, w: S. BERNARDUS, *Opera*, vol. V, ed. J. Leclercq – H. Rochais, Romae: Editiones Cistercienses, 1968, s. 276–277: „»Habetis«, ait Apostolus, »fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam«. Vita aeterna, fons indeficiens, qui universam irrigat superficiem paradisi. Nec modo irrigat, sed inebriat, »fons hortorum puteus aquarum viventium, quae fluunt impetu, et fluminis impetus laetificat civitatem Dei«. Quis vero fons vitae, nisi Christus Dominus? »Cum«, inquit, »apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria«. Sane ipsa sese plenitudo exinanivit, ut fieret nobis iustitia, et sanctificatio, et remissio, necdum apparens vita, aut gloria, aut beatitudo. Derivatus est fons usque ad nos, in plateis derivatae sunt aquae, licet non bibat alienus ex eis. Descendit per aquaeductum vena illa caelestis, non tamen fontis exhibens copiam, sed stillicidia gratiae arenibus cordibus nostris infundens, alii quidem plus, alii minus. Plenus equidem aquaeductus, ut accipiant ceteri de plenitudine, sed non plenitudinem ipsam.

Advertistis iam, ni fallor, quem velim dicere aquaeductum, qui plenitudinem fontis ipsius de corde Patris excipiens, nobis edidit illum, et si non prout est, sed prout capere poteramus. Nostis enim cui dictum sit: »Ave, gratia plena«. An vero inveniri potuisse miramur, unde talis ac tantus fieret aquaeductus, cuius nimirum summitas, instar profecto scalae illius quam vidit Patriarcha Iacob caelos tangere, immo et transcendere caelos, et vividissimum illum aquarum, quae super caelos sunt, posset attingere fontem?».

minikańskiego kaznodziei może świadczy o wielkim wpływie doktora Kościoła, jaki wywarł na rozwój nauki o pośrednictwie maryjnym w średniowieczu.

Pośrednictwo maryjne podporządkowane czy paralelne?

Analiza kazań Bartłomieja z Breganze pozwoliła odkryć, że niektóre z nich nie prezentują podporządkowanego schematu maryjnego pośrednictwa, lecz mówią o pośrednictwie autonomicznym, paralelnym do pośrednictwa Chrystusa.

Taka doktryna pojawia się w jednej z homilii, w której dominikański kaznodzieja, wskazując na odpowiedzialność za zbawienie wiernych, dokonuje oryginalnego rozróżnienia: o ile Chrystus jest odpowiedzialny za zbawienie mężczyzn, to Maryja jest odpowiedzialna za zbawienie niewiast. Przykładem takiego paralelnego traktowania pośrednictwa Chrystusa i Maryi są następujące słowa: „Jak bowiem przez Syna błogosławieństwo przyszło na wszystkich mężczyzn, tak przez Dziewicę błogosławieństwo zstąpiło na wszystkie niewiasty. [...] Podobnie jak Syn jest kresem podziałów między mężczyznami, gdyż jako jedyny był bez grzechu, tak i Maryja jest kresem podziałów między niewiastami, ponieważ jako jedyna pozostała bez przekleństwa Adama”³⁵.

Powyższe słowa zawierają kontrowersyjną naukę o pośrednictwie, na której podstawie można by wnioskować, że Chrystus nie jest jedynym pośrednikiem, natomiast Maryja byłaby równorzędną przyczyną w planie zbawienia. Tego typu wnioski pozwalają dostrzec w nauce Bartłomieja z Breganze elementy maksymalistyczne jego mariologii, które wzbudzają kontrowersje.

4. PODSTAWY DOGMATYCZNE POŚREDNICTWA MARYJNEGO

a. Uczestnictwo Maryi w tajemnicy Wcielenia

Dogmatycznych podstaw pośrednictwa maryjnego dopatruje się dominikanin w tajemnicy wcielenia. W *Kazaniu 80* stwierdził między innymi:

De ipsa siquidem et in ipsa Christi caro, que in sacramento nostra est medicina, ipsa huius medicine propinatrix, ipsa que hanc generalem morborum omnium medicinam exhibet unicuique sicut ipsius cura requirit³⁶.

Z powyższych słów wynika, że Boża Rodzicielka uczestniczy w dziele zbawienia ludzkości. Syn Boży, zamieszkując w Jej dziewiczym łonie, przyjął ludzkie

³⁵ *Sermo 53*, s. 346: „Sicut enim per Filium benedictio venit omnibus hominibus, ita per Virginem benedictio venit omnibus mulieribus. [...] Sicut Filius terminus est inter viros felicitis divisionis quia solus inter homines sine peccato fuit, sic et Maria inter mulieres terminus separationis quia sola sine ve maledictionis fuit”.

³⁶ *Sermo 80*, s. 530.

ciało, które stało się lekarstwem rodzaju ludzkiego. Służebnica Pańska, wydając na świat Chrystusa, stała się „drogą, schodami, po których wstępujemy do Niego, który z kolei przez Nią zstępuje do nas”³⁷. Wynika z tego, że tajemnica Wcielenia, zrealizowana w Maryi, wytycza kierunek pośrednictwa: aby dojść do Jezusa, należy najpierw przybliżyć się do Maryi.

Chrześcijanie, dzięki pośrednictwu Maryi, uzyskują uczestnictwo w łasce Bożej, a w konsekwencji, jednoczą się z Chrystusem. Droga do Chrystusa wiedzie przez Maryję. Powyższa idea została wyrażona między innymi w *Sermo 33*:

Per hanc enim introducimur ad videndum veritatem veritatum facie ad faciem (1 Cor 13,12) [...] quia sicut ea clausa solus princeps ingressus est per eam ad eam, sic quicumque ad principem ingreditur intrat per eam³⁸.

Z powyższego tekstu wynika, że teologiczną podstawą pośrednictwa maryjnego jest Boże macierzyństwo Maryi, które rozciąga się na wszystkich członków Mistycznego Ciała³⁹.

b. Uczestnictwo w dziele Odkupienia

Kolejnym fundamentem pośrednictwa Maryi jest Jej uczestnictwo w dziele zbawczym Chrystusa. W *Kazaniu 52* dominikański kaznodzieja przypomina o obecności Błogosławionej Dziewicy na Kalwarii oraz Jej ścisłym zjednoczeniu i upodobnieniu do Ukrzyżowanego. „Maryja prawdziwie stała pod krzyżem i wraz ukrzyżowanym i znieważonym Synem była ukrzyżowana i znieważona, a wraz z Umarłym, chociaż żyła, była umierająca”⁴⁰. Bartłomiej mówi wyraźnie o współcierpieniu Maryi w tajemnicy Krzyża, które było podstawą do wysłużenia uczestnictwa w radości i chwale odkupionych⁴¹.

Jednocześnie należy zauważyć, że Bartłomiej z Breganze, pomimo zaakcentowania roli Maryi w dziele odkupienia, bardzo mocno kładł nacisk na jedyny

³⁷ *Sermo 72*, s. 483: „[...] via et scala per quam ascendamus ad ipsum qui per ipsam ad nos descendit, per quam venimus in ipsius gratiam qui per eam venit in nostram miseriam, ut per eam suscipiat nos qui per eam datus est nobis”.

³⁸ *Sermo 33*, s. 206.

³⁹ *Sermo 47*, s. 312: „In uno parvulo parvulos omnes Maria genuit, in uno filio naturali universos filios adoptionis parturit et peperit”.

⁴⁰ *Sermo 52*, s. 337: „Ista Maria vero iuxta crucem stetit, et cum Filio crucifixo et confosso crucifixa et confossa fuit, et cum mortuo mortua vivens permansit”.

⁴¹ *Sermo 55*, s. 366: „Virgo humilis iuxta crucem fuit et ut compaciens morienti et ut, propter nostram salutem, congaudens redimenti”.

i uniwersalny charakter zbawczego dzieła dokonanego przez Chrystusa na krzyżu. W *Kazaniu 104* stwierdził, że nasze odkupienie jest dziełem nie Maryi, lecz Jej Syna. „Jedynie On walczył w naszym imieniu, jedynie On poniósł śmierć, jedynie On zatriumfował nad nieprzyjacielem, jedynie On nas odkupił”⁴². Natomiast Maryja uczestniczyła w dziele Jej Syna w sposób podporządkowany, w niczym nie przestąpiła roli, jaką odegrał Jezus. Rodzaj maryjnego uczestnictwa w dziele odkupienia pozwalał Bartłomiejowi stosować do Maryi tytuł *reparatrix humani generis*⁴³.

5. POŚREDNICTWO PRZYKŁADU

a. Cnota pokory Maryi

Sermones dominikańskiego kaznodziei ukazują Najświętszą Maryję Pannę jako wzór do naśladowania dla Kościoła. Podstawą wzorczości jest pełnia łaski Chrystusa i Maryi⁴⁴. Pełnia cnót, jaką została obdarowana Maryja, wyraża się między innymi w pokorze⁴⁵. Cnota pokory łączy się z integralnością fizyczną Maryi, natomiast dziewictwo duchowe — z pokorą duszy. Pokora, według Bartłomieja, stanowi najwyższą cnotę oraz klucz do odczytania świętości Maryi⁴⁶. Nie odnosi się ona jedynie do duszy, lecz wyraża się również w pewien sposób na zewnątrz, podobnie jak dziewictwo nie obejmuje jedynie aspektu cielesnego, lecz wyraża się także w umyśle. Bez pokory, zauważa dominikanin, dziewictwo Maryi byłoby bezwartościowe⁴⁷. To właśnie ta cnota odegrała kapitalną rolę we wcieleniu⁴⁸. Dzięki pokorze dziewictwo Maryi osiągnęło stan wewnętrznego poświęcenia oraz całkowitego przyłgnięcia do Chrystusa. Jak zauważa Laura Gaffuri, akcent, jaki Bartłomiej kładzie na dziewictwo fizyczne Maryi oraz na Jej pokorę, wyróżnia jego mariologię spośród innych teologicznych refleksji nad

⁴² *Sermo 104*, s. 685–686: „Non enim Virgo Maria sicut in vite sanctitate sic communicavit in nostra redemptione, quia non ipsa nos redemit set solus Filius eius [...]. Solus enim pugnavit, solus mortem sustinuit, solus de hoste triumphavit, solus nos redemit”.

⁴³ *Sermo 61*, s. 412.

⁴⁴ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CI.

⁴⁵ *Sermo 19*, s. 121: „[...] et cor virginalis significat quod licet esset gracia plenum tamen opione sua reputavit se vacuum, propter quod Virgo humilis hierarchia facta est angelorum, id est humilium qui sunt in celis”.

⁴⁶ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CII.

⁴⁷ *Sermo 104*, s. 685: „[...] qualis mater, talis filius fuit, castus scilicet et gemebundus, impassibilis passione libidinis et compassibilis, in quibus maxime consistit sanctitas que consideratur ex parte corporis”.

⁴⁸ *Sermo 103*, s. 675: „[...] ubi tangitur incarnationis principalis et maxima causa, Virginis scilicet profunda et immensa humilitas”.

postać Matki Pana⁴⁹. Nie można wykluczyć wpływu św. Bernarda z Clairvaux, który w traktacie *De gradibus humilitatis et superbiae*⁵⁰ wytyczył stopnie pokory w życiu konsekrowanym. Natomiast w homilii *Super missus est* wykazał, że brak wspomnianej cnoty uniemożliwia osobie poświęconej Bogu uczestnictwo w dziele zbawienia⁵¹.

b. Maryja i Chrystus wzorami do naśladowania

Jak zauważa Laura Gaffuri, Bartłomiej, ukazując Maryję i Chrystusa jako wzory do naśladowania, wyróżniając *dignitas* i *sanctitas*, podkreślił dwie odmienne relacje istniejące między Matką a Synem⁵². Rozważając pierwszą z kategorii (*dignitas*), dominikanin podkreśla, że Maryja została wyłączona z jakiegokolwiek uczestnictwa w dziele odkupienia, które zostało jasno przypisane Słowu Wcieleniu⁵³. Natomiast *sanctitas Mariae*, rozumiana jako integralność duszy i ciała, jest przyporządkowana świętości Chrystusa⁵⁴. Z pełni doskonałości moralnej wynika wspólna dla Syna i dla Matki egzemplaryczność.

Oblatio igitur turturum ostendit quod qualis mater, talis filius fuit, castus scilicet et gemebundus, impassibilis passione libidinis et compassibilis, in quibus maxime consistit sanctitas que consideratur ex parte corporis⁵⁵.

Powyższe słowa ukazują, że Bartłomiej, mimo dokonanych rozróżnień, nie uniknął niezbyt szczęśliwej interpretacji, podkreślając moralne podobieństwo Maryi do Jej Syna, zestawiał i rozważał na tym samym poziomie Chrystusa i Jego Matkę⁵⁶.

⁴⁹ *Sermo 113*, s. 752: „Humilitas consideratur ex parte anime maxime, virginitas ex parte carnis precipue, quamvis humilitas virtus sit non solum interius in animo set exterius in signo, et virginitas attenditur non tantum in carne set et in mente”.

⁵⁰ S. BERNARDUS, *Liber de gradibus humilitatis et superbiae*, w: S. BERNARDUS, *Opera*, vol. III, ed. J. Leclercq, H. Rochais, Romae: Editiones Cistercienses, 1963, s. 13–59.

⁵¹ Zob. S. BERNARDUS, *In laudibus Virginis Matris, Homilia I*, w: S. BERNARDUS, *Opera*, vol. IV, ed. J. Leclercq, H. Rochais, Romae: Editiones Cistercienses, 1966, s. 13–21. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CIII.

⁵² *Sermo 104*, s. 685: „Sicut ergo per oblationem turturum et columbarum significatur Christi sanctitas, ita per redemptionem que quinque siclis fiebat prerogative dignitas”. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. C.

⁵³ Tamże: „Non enim Virgo Maria sicut in vite sanctitate sic communicavit in nostra redemptione, quia non ipsa nos redemit set solus Filius eius quinque utique plagis quasi quinque siclis argenti”.

⁵⁴ Tamże: „Per duas turtures igitur duplicis nature in Christo duplex integritas designatur, anime scilicet et carnis, in quibus consistit perfecta virginitas que in Maria matre et filio eius fuit”.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Zdaniem L. Gaffuri, dominikanin wzorczość Chrystusa odnosi jedynie do mężczyzn, natomiast Maryja byłaby wzorem dla niewiast. Takie ujęcie implikowałoby podwójne naśladownic-

6. POŚREDNICTWO NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY PODSTAWĄ POBOŻNOŚCI MARYJNEJ W KOŚCIELE

Wyjątkowa rola, jaką Bartłomiej przypisuje pośrednictwu Błogosławionej Dziewicy, sprawia, że Kościół z tego właśnie względu otacza Ją czią wyjątkową. „Oto bowiem jest Ona naszą pośredniczką i orędowniczką, która w każdej sytuacji i w każdym czasie jedna nas z Synem, stąd odniesienie wobec Niej powinno być jedyne, wyjątkowe i duchowe”⁵⁷. Ponieważ Błogosławiona Dziewica jest pośredniczką zbawienia, to wszyscy ludzie powinni się uciekać do Jej wstawienictwa⁵⁸. Na poparcie swojej tezy odwołuje się do tekstów Starego Testamentu. Dzięki egzegezie alegorycznej usiłuje wyjaśnić rolę Matki Bożej. Wśród ulubionych tekstów biblijnych, wykorzystanych przez kaznodzieję, należy wymienić: Iz 11,1; Syr 24; Sdz 6,37–38 oraz Ap 12⁵⁹.

Należy również dodać, że inną przesłanką, wyjaśniającą fenomen kultu maryjnego w Kościele, jest pełnia łaski, która została udzielona Błogosławionej Dziewicy. Jej nadzwyczajna świętość decyduje o Jej wyjątkowym miejscu w Kościele; wynosi Ją ponad zastępy aniołów, archaniołów⁶⁰ oraz rzeszę patriarchów, proroków, apostołów, męczenników, wyznawców i dziewic. Z tego też względu Kościół otacza Matkę Chrystusa szczególną czią w liturgii⁶¹.

ZAKOŃCZENIE

Analiza nauki Bartłomieja z Breganze o pośredniczącej roli Najświętszej Maryi Panny w Kościele pozwala na kilka wniosków.

Nauka o maryjnym pośrednictwie Bartłomieja z Breganze opiera się na schemacie pośrednictwa hierarchicznego, który zakłada łańcuch podporządkowanych sobie pośrednictw. Przedstawiona idea pośrednictwa została ściśle zintegrowana z nauką o Kościele jako Mistycznym Ciele, którego Głową jest Chrystus. Rola Maryi została porównana do funkcji szyi (*collum*) w organizmie człowieka bądź różdżki (*virga*), łączącej korzeń z kwiatem. Takie ujęcie podkreśla,

two: Chrystusa i Maryi. Niestety, analiza *Kazania 104* nie pozwala na wyprowadzenie takiego wniosku. Zob. L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CI.

⁵⁷ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CX. *Sermo 15*, s. 100: „Hec est enim mediatrix et advocata nostra que in omni casu et in omni tempore nos Filio reconciliat, ideoque unicus specialis et spiritualis ad eam debet esse singulorum recursus”.

⁵⁸ L. GAFFURI, *Introduzione*, s. CXII.

⁵⁹ Tamże, s. CXI.

⁶⁰ Tamże, s. XCII.

⁶¹ *Sermo 113*, s. 751: „De secunda assumptione cantat Ecclesia: »Assumpta est Maria in celum, gaudent angeli« et collaudant Filium Dei”. Tamże, s. 752: „[...] propter quod Ecclesia concinit: »exaltata es sancta Dei genitrix super choros angelorum«”.

że wszelkie łaski mające swoje źródło w Chrystusie jako Głowie, płyną do ludu Bożego dzięki pośrednictwu Maryi. Pomimo że Bartłomiej podstawą pośredniczącej funkcji Maryi upatruje w Jej udziale w tajemnicy wcielenia i odkupienia, to jednak zaakcentowana przez niego powszechność pośrednictwa maryjnego otwiera pytanie o uniwersalność pośrednictwa Chrystusowego.

Kolejnym istotnym mankamentem mariologii dominikańskiego kaznodziei jest stawianie na tym samym poziomie funkcji Chrystusa i Maryi i przypisywanie im odrębnych, aczkolwiek uzupełniających się funkcji wobec ludu Bożego, które uwzględniają ich płęć: Chrystus udziela błogosławieństwa mężczyznom, natomiast przez Maryję płyną łaski dla niewiast. Wydaje się, że źródłem takiego spojrzenia należy upatrywać w nieumiejętnej interpretacji antytez: Ewa — Nowa Ewa (Maryja), Adam — Nowy Adam (Chrystus). Tego typu interpretacja prowadzi do błędnego wniosku o autonomicznym uczestnictwie Maryi w dziele odkupienia, równorzędnym z uczestnictwem Chrystusa, co poświadcza również tytuł przypisywany Maryi *reparatrix humani generis*.

Mariologia dominikańskiego kaznodziei odznacza się również brakiem pogłębionej refleksji nad uświęcającą aktywnością Ducha Świętego oraz nowym spojrzeniem na tajemnicę Kościoła. Ograniczenie rozumienia tej tajemnicy do Mistycznego Ciała oraz twierdzenie, że wszystkie łaski płyną przez Maryję, świadczą nie tylko o wpływie teologii św. Bernarda z Clairvaux na doktrynę dominikanina, ale także o braku oryginalności nauki zawartej w jego kazaniach. Wymienione powyżej przykłady nie tylko pokazują maksymalistyczną mariologię Bartłomieja z Breganze, lecz ponadto zawierają przesłanki, umożliwiające wyprowadzenie błędnych bądź kontrowersyjnych wniosków. Historia rozwoju prawdy o pośrednictwie maryjnym potwierdza te spostrzeżenia, wskazując na przesadzone dziewiętnastowieczne teologiczne interpretacje, upatrujące w Maryi pośredniczkę wszystkich łask, postulujące w ubiegłym wieku ogłoszenie nowego dogmatu maryjnego. Źródłem tego typu przesadzonej mariologii należy dopatrywać się w maksymalistycznej, uprawianej przez kaznodziejów doktrynie maryjnej, której przykładem jest nauka o pośrednictwie maryjnym zawarta w *Sermones* Bartłomieja z Breganze.

THE MEDIATION
OF THE BLESSED VIRGIN MARY ACCORDING
TO BARTHOLOMEW OF BREGANZE, O.P.

S U M M A R Y

The doctrine on Marian mediation laid out in *Sermones de Beata Virgine* by Bartholomew of Breganze is based on a hierarchical schema of mediation that involves a chain of subordinate mediations. The idea of mediation explained here is integrated closely with the notion of the Church as a Mystical Body of which Christ is the Head. In this model, the role of Mary is compared to the neck (*collum*) in the human body, or a stem (*virga*), which connects the root with the flower. This approach tries to emphasize that all graces, which have their source in Christ, flow to the people of God through the mediation of Our Lady. It opens the door to some serious theological consequences. The uniqueness of Marian mediation, accentuated by Bartholomew, brings into question of the universality of Christ's mediation, which might seem to be imperfect. Moreover, the doctrine of Bartholomew exhibits a lack of in-depth reflection on the sanctifying activity of the Holy Spirit and a newer way of explaining the mystery of the Church. Another important shortcoming of the Marian doctrine of Bartholomew is that it put the functions of Christ and Mary on the same level by assigning them separate, complementary functions in their relations with the people of God depending on a person's sex: Christ bestows His graces on men, while, through Mary, graces flow to women. The lack of any unified doctrine in the sermons of the Bishop of Vicenza is confirmed by his exaggerated expressions, which cause confusion and can lead to controversial conclusions. These shortcomings show a lack of recognition of the original issue of Marian mediation in sermons of the preacher of Breganze. The sermons are nevertheless useful examples of the impact of the doctrine of Saint Bernard of Clairvaux on the Mariology of the Dominican preachers of the thirteenth century.